

Огляд іноземного досвіду законодавчого регулювання питання поновлення цивільної дієздатності

Інформаційна довідка, підготовлена Європейським
інформаційно-дослідницьким центром на запит
народного депутата України

Європейський інформаційно-дослідницький центр створено з метою надання народним депутатам України інформації, яка може бути використана ними у законотворчій діяльності. Діяльність Європейського інформаційно-дослідницького центру здійснюється в рамках програми USAID "Рада: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво", що виконується Фондом "Східна Європа". Більше про центр на сайті <http://euinfocenter.rada.gov.ua/>

У законодавстві багатьох країн, крім поняття недієздатності, існує поняття часткової або обмеженої дієздатності – зазвичай застосовується до неповнолітніх, осіб, що страждають на алкоголізм і наркоманію, та осіб із психічними розладами в тих випадках, коли розлад не дає підстави для повного позбавлення дієздатності, але при цьому стан особи не дозволяє самостійно вести свої справи. У таких випадках над особою встановлюється опіка, яка здійснюється опікуном або куратором.

З огляду на те, що захисні заходи (встановлення опіки або кураторства над недієздатною або частково дієздатною особою) значним чином впливають на життя особи, обмежуючи її права та свободи, такі заходи мають бути обмеженими у часі, відповідно до 14 принципу Рекомендацій Ради Європи R(99)4¹. Зокрема, позбавлення дієздатності та необмежений строк має бути радше винятком, ніж правилом. Комітет з прав осіб з інвалідністю неодноразово у заключних зауваженнях закликав держави-сторони Конвенції про права осіб з інвалідністю про необхідність переходу від субститутивної парадигми прийняття рішень до суппортивної парадигми прийняття рішень (перехід від прийняття рішення замість особи до допомоги їй у прийнятті рішень)².

Відповідно до 2 частини 14 принципу Рекомендацій Ради Європи R(99)4, захисні заходи повинні переглядатись після зміни обставин та, зокрема, зміни стану дорослого. Вони (заходи) мають бути припинені, якщо умови їх застосування

Резолюція 1642 (2009) Парламентської Асамблеї Ради Європи

Асамблея закликає держави-члени гарантувати, щоб інваліди зберігали дієздатність і користувалися нею нарівні з іншими за допомогою:

[...]

3) надання достатніх гарантій недопущення знущань над особами, які перебувають під опікою, в тому числі створення механізмів для періодичного розгляду дій опікунів і фіксацію в законодавстві обов'язкового регулярного і предметного розгляду опіки, в якому зацікавлена особа буде в повній мірі брати участь, маючи належного юридичного представника¹.

перестали існувати³. Важливо в даному контексті розглянути, чи містить законодавство окремих держав вимоги щодо проведення періодичних переглядів рішення про позбавлення або часткове позбавлення дієздатності. При цьому, під «періодичними переглядами» розуміється обов'язковий перегляд рішення, який автоматично проводиться по завершенні певного періоду.

¹ Recommendation No. R(99)4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults – Режим доступу до ресурсу:

[https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec\(99\)4E.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec(99)4E.pdf)

² http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=ru&TreatyID=4&DocTypeID=5

³ Recommendation No. R(99)4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults – Режим доступу до ресурсу:

[https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec\(99\)4E.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec(99)4E.pdf)

Лише у кількох державах-членах ЄС встановлено максимальний період перегляду захисних заходів. У **Німеччині** рішення про скасування або продовження захисних заходів, які обмежують дієздатність особи, приймається через 7 років (ст. 294-295 Закону «Про провадження у справах сім'ї та добровільної юрисдикції»)⁴. Суд **Естонії** може скасувати або пролонгувати опіку впродовж 5 років (ст. 526 Цивільного процесуального кодексу)⁵. На **Мальті**, при призначенні опікуна для недієздатної особи, Рада опіки розглядає питання про перегляд даного рішення впродовж певного періоду, тривалість якого не перевищує 2 роки (ст. 519F Цивільного кодексу)⁶.

Законодавство **Франції** передбачає, що тривалість періоду опіки або кураторства не перевищує 5 років. При цьому суддя може, після отримання висновку лікаря (zareєстрованого у списку, який складає державний прокурор) про те, що стан особи не покращиться, прийняти рішення про встановлення опіки на період до 10 років. Відповідно до ст. 442 Цивільного кодексу, суддя може продовжити захисні заходи на такий самий термін, але, якщо стан особи не покращується, і це зафіксовано у науково обґрунтованому висновку лікаря, суддя може продовжити дію опіки на 20 років⁷.

У інших європейських країнах, зокрема у **Фінляндії**, **Італії** та **Великобританії**, суддя має право на свій розсуд призначити опікуна на конкретний період або безстроково⁸. Так, відповідно до ст. 58 (4) Закону Шотландії «Про дорослих осіб з інвалідністю», шериф (суддя) призначає опікуна на 3 роки, але має право прийняти інше рішення, в тому числі про призначення опікуна безстроково.

Тим не менше, у більшості європейських країн опіка встановлюється на необмежений період і не підлягає періодичному перегляду. У **Словаччині**, наприклад, не встановлений максимальний строк дії захисних заходів, і суд може змінити або скасувати рішення про обмеження дієздатності, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття (ст. 10 (3) Цивільного кодексу)⁹. До таких країн також належать **Бельгія**, **Болгарія**, **Греція**, **Ірландія**, **Іспанія**, **Кіпр**, **Нідерланди**, **Польща**, **Португалія**, **Словенія** та **Чехія**.

У країнах, законодавство яких не встановлює терміну дії опіки, передбачено, що опіка встановлюється на період, доки в ньому зберігається потреба. У **Румунії**, зокрема, особа може відновити свою дієздатність лише у випадку, якщо суд вирішить, що причини для встановлення опіки над даною особою більше не

⁴ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG) – Режим доступу до ресурсу: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_famfg/

⁵ Code of Civil Procedure – Режим доступу до ресурсу: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>

⁶ Code of Organization and Civil Procedure – Режим доступу до ресурсу: <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8577>

⁷ Code civil – Режим доступу до ресурсу: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?jsessionid=06225B0874A9B03BBA0DF6220B225183.tplgfr36s_2?idSectionT A=LEGISCTA000006165753&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20171118

⁸ Laki holhoustoimesta – Режим доступу до ресурсу: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442>

⁹ Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník – Режим доступу до ресурсу: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1964-40>

існують (ст. 177 Цивільного кодексу)¹⁰. Подібні норми містяться у законодавстві **Данії, Греції, Кіпру, Люксембургу, Нідерландів, Польщі та Швеції**.

Незважаючи на те, що законодавство деяких держав-членів ЄС не містить положення про обов'язковість періодичного перегляду рішення про позбавлення особи дієздатності, за судом зберігається право оспорити таке рішення.

Частина 3 принципу 14 Рекомендацій R(99)4 звертає увагу держав-членів Ради Європи забезпечити можливість реалізації права на оспорювання рішення про позбавлення дієздатності. У більшості європейських країн захисні заходи (встановлення опіки над особою) діють безстроково та не переглядаються періодично. Тим не менше, це не означає, що такі рішення взагалі ніколи не переглядаються, і що опіка встановлюється довічно. У більшості європейських країн рішення про позбавлення дієздатності та встановлення опіки може бути оскарженим у суді.

Позбавлення дієздатності у деяких випадках призводить до втрати права виступати в суді. І хоча у більшості держав-членів ЄС особа має право оскаржити таке рішення, у деяких країнах недієздатним особам не гарантується право на доступ до ефективних засобів судового захисту, що робить поновлення дієздатності практично неможливим.

Законодавство більшості європейських країн дозволяє оскаржити рішення про позбавлення дієздатності або про встановлення опіки. У декількох країнах недієздатна особа не може брати активну участь у провадженні щодо зміни її дієздатності, у випадку, якщо, наприклад, свідчення в суді може негативно вплинути на стан її здоров'я або особа не може свідчити в суді взагалі. Так, наприклад, у **Словаччині** рішення про обмеження дієздатності не може бути винесене за присутності особи, якої стосується дане рішення, якщо це може завдати їй шкоди або якщо особа не розуміє мети провадження (ст. 189 Цивільного процесуального кодексу)¹¹. Схожі норми містяться у законодавстві **Чехії, Естонії та Ірландії**.

Особи, над якими встановлена опіка, мають право оскаржити рішення, що обмежує їх дієздатність, у більшості країн ЄС: в **Австрії, Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Німеччині, Польщі, Угорщині, Фінляндії, Франції, Чехії та Швеції**. У цих країнах особи, над якими встановлена опіка, а також інші особи, яких стосується процедура, можуть оскаржити рішення про позбавлення дієздатності. До таких осіб належать родичі недієздатної особи, опікун та/або державний орган, наприклад, прокуратура¹².

¹⁰ Codul civil – Режим доступу до ресурсу: <http://www.codulcivil.ro/art-177-ridicarea-interdictiei-judecatoresti/>

¹¹ Občiansky súdny poriadok – Zákon č. 99/1963 Zb. – úplné znenie – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/obciansky-sudny-poriadok/>

¹² Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems // European Union Agency for Fundamental Rights. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/legal-capacity-intellectual-disabilities-mental-health-problems.pdf>.

В інших країнах особи не можуть особисто оскаржити рішення про позбавлення чи обмеження дієздатності, оскільки недієздатні особи позбавлені права самостійного оскарження судового рішення. Так у **Болгарії**, зокрема, особи, над якими встановлена повна або часткова опіка, не можуть клопотати про позбавлення їх опіки, оскільки вони позбавлені дієздатності. Орган опіки або сам опікун мають таке право. Натомість, особи наділені частковою дієздатністю можуть особисто оскаржити рішення про обмеження їх дієздатності (ст. 340 Цивільного процесуального кодексу)¹³. У справі *Станев проти Болгарії* Європейський суд з прав людини постановив, що відсутність права на оскарження рішення суду порушує вимоги ст.6 (1) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий розгляд справи), оскільки суд відмовив позивачу у доступі до правосуддя з метою поновлення дієздатності¹⁴.

У **Латвії** справи щодо визначення обмежень на дієздатність особи та встановлення опіки у зв'язку з психічним станом особи або станом її здоров'я має розглядатися судом за участі представника Суду у справах сиріт та прокурора. Суд зобов'язаний запросити таку особу на засідання, на якому розглядається питання позбавлення її дієздатності (ст. 266 Цивільного процесуального кодексу)¹⁵. Заяви про обмеження дієздатності особи через її психічний стан або стан здоров'я та про встановлення опіки можуть бути подані даною особою особисто або її дітьми, братами, сестрами, чоловіком/дружиною або прокурором (ст.263 Цивільного процесуального кодексу). Позови в інтересах осіб, над якими встановлено опіку, подаються особами, над якими встановлено опіку, та їх законними представниками, або законними представниками від імені осіб, над якими встановлено опіку (ст. 127 Цивільного процесуального кодексу).

Висновки

Незважаючи на те, що законодавство лише деяких країн (Німеччина, Естонія, Франція, Мальта) містить вимоги щодо періодичного перегляду судом встановлення захисних заходів, законодавство усіх європейських країн передбачає можливість оскарження рішення про позбавлення або обмеження дієздатності у суді. Втім, у деяких випадках недієздатні особи позбавлені права на особисте оскарження рішення про позбавлення їх дієздатності у суді (Болгарія, Латвія), однак законодавство зберігає таке право за їх опікунами або органами опіки. У Австрії, Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Німеччині, Польщі, Угорщині, Фінляндії, Франції, Чехії та Швеції особи, над якими встановлена опіка, а також інші особи, яких стосується процедура, можуть

¹³ Граждански Процесуален Кодекс – Режим доступу до ресурсу: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135558368>

¹⁴ Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems // European Union Agency for Fundamental Rights. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/legal-capacity-intellectual-disabilities-mental-health-problems.pdf>.

¹⁵ – Режим доступу до ресурсу: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Citi/Civil_Procedure_Law.pdf

оскаржити рішення про позбавлення дієздатності. До таких осіб належать родичі недієздатної особи, опікун та/або державний орган, наприклад, прокуратура.

*Підготувала аналітик
Європейського інформаційно-дослідницького центру
Катерина Пенькова*